

Biodiversiteit op zonneweides?

Het kan écht samen!

Biodiversiteit kan én moet een veel prominentere rol krijgen bij de ontwikkeling van nieuwe zonneweides. Dat kán ook, als we er maar op een andere manier naar durven kijken.

Dat was de belangrijkste conclusie van de interactieve sessie 'Samen werken voor energie en biodiversiteit'. De sessie werd op 16 april jongstleden, als onderdeel van de [Landschapstriënnale 2021](#) in het Van Gogh Nationaal Park, georganiseerd door Groen Ontwikkelfonds Brabant en Energietuinen Nederland, in samenwerking met de Turnclub en de organisatie van ECCO.

Tijdens de sessie presenteerden een vooraanstaande wetenschapper, een schrijfster en een jurist drie inspirerende kijkrichtingen: ecologisch, emotioneel en juridisch.

De ecologische waarde

Alex Schotman, onderzoeker aan Wageningen Environmental Research en coördinator biodiversiteit van het Nationaal Consortium Zon in Landschap, doet al jaren onderzoek naar de ecologische meerwaarde van zonneweides.

Schotman geldt als een warm pleitbezorger van zonnepanelen op daken en boven parkeerplaatsen, maar ziet ook dat, al op korte termijn, zonneweides op landbouwgrond nodig zijn om de urgente klimaatproblemen te kunnen aanpakken. Schotman stelt echter wel drie voorwaarden aan zonneweides:

1. ze moeten de biodiversiteit bevorderen,
2. ze moeten multifunctioneel zijn en
3. ze moeten, waar dat kan, worden gecombineerd met landbouw.

Biodiversiteit in zonneweides is geen natuur

Schotman ziet grote kansen voor biodiversiteit in energielandschappen. In het algemeen zorgt een zonneweide voor meer biodiversiteit dan een intensief bewerkte maisakker of een grasweide. Bij het ontwerp van een zonneweide moet er dan wel rekening mee worden gehouden dat er voldoende zonlicht onder de panelen komt en dat het regenwater op de bodem terecht kan komen.

Maar, waarschuwt Schotman, biodiversiteit in zonneweides is geen natuur zoals we die in natuurgebieden aantreffen. Zonneweides bieden meer ‘beleefbare natuur’, met vogels, bijen en vlinders.

Zonneweides zijn ook prima geschikt als verbindingzones tussen natuurgebieden, of als buffer voor natuurgebieden tegen verdroging (door vernatting) of vermesting (geen gebruik meer van meststoffen en pesticiden).

Daarnaast bieden biodiversiteit in zonneweides ‘ecosysteemdiensten’ voor de landbouw en klimaatbeheersing. Biodiversiteit kan een functie hebben voor aanliggende landbouwarealen, bijvoorbeeld als leefgebied voor bestuivende en plaagbestrijdende insecten. Het versterken van de bodembiodiversiteit is bovendien belangrijk voor CO₂ opslag, voor de bodemvruchtbaarheid en voor het waterbergend vermogen.

Om te kunnen bepalen of er voldoende biodiversiteit is in zonneweides werkt Schotman aan een meetlat voor biodiversiteit. Hij doet dat samen met andere partijen in het project [Ecocertified](#).

“Pas zonneweides niet in bestaand landschap in, maar ontwerp nieuwe landschappen.”

Zonneparken integraal ontwerpen

Dat er ondanks de ecologische voordelen van zonneweides op voormalige landbouwgrond weerstand tegen bestaat, is volgens Schotman een gevolg van het feit dat veel mensen zonneweides zien als “vreemde elementen die toegevoegd worden aan het landschap”. De onderzoeker pleit dan ook voor een integrale ontwerpbenadering waarbij meerdere functies, zoals biodiversiteit, recreatie en landbouw, worden gecombineerd. Daarbij gaat het volgens Schotman niet om het “inpassen” van een zonneweide in het landschap, maar juist om een nieuw landschappelijk ontwerp. Met oog voor ruimtelijke kwaliteit.

De emotionele waarde

Arita Baaijens pleit juist voor een emotionele benadering van natuur en landschap. Bioloog, onderzoeker én ontdekkingsreiziger Baaijens verdeelt de mensheid voor het gemak in twee (arche) types: de fixers en de verbeelders.

Deze twee types staan symbool voor verschillende wereldbeelden:

- De fixer is oplossingsgericht, instrumenteel en vaak ook rationeel. Hij of zij neemt op basis van data en cijfers beslissingen en lost zo problemen op;
- De verbeelder daarentegen handelt vanuit emotionele waarden, verbondenheid en beleving. Hij of zij betreft veel meer de niet-tastbare, maar wel merkbare kwaliteiten van natuur en landschap bij zijn of haar besluitvorming.

Locatie of plek

Het begint volgens Baaijens al bij het benoemen van de plaats waar een zonneweide moet komen. Beleidsmakers en ontwikkelaars spreken meestal over een 'locatie'. Dat heeft de neutrale betekenis van een geografische plaats, zonder enige gevoelswaarde. Voor de bewoners, waaronder mensen, is het echter een 'plek' met een relatie. Met verbondenheid, herinneringen en bele-

ving. In het Engels wordt dit onderscheid weergegeven als “place = space + meaning”.

Het verschil tussen fixers en verbeelders, of tussen locatie of plek, komt ook tot uiting in hoe besluiten over zonneweides worden genomen. Veelal wordt over locaties van zonneweides besloten aan de hand van geografische kaarten, die door experts zijn gemaakt. Echter, de emotionele laag met de niet-tastbare kwaliteiten van natuur en landschap staat niet op de kaart - en dus wordt er niet over gesproken.

Zet beleving op de kaart

Baaijens vindt dat beleving van natuur en landschap ook op de kaart moet worden gezet. Letterlijk. Op de geografische kaarten ontbreekt nog te vaak de laag van het landschap waarin we wonen, waarin we ons thuis voelen, waar beleving is en waar herinneringen aan zijn. De plek van verbeelders.

Daarom is een aanvullende kaart nodig, waarop het perspectief van bewoners is ‘ingetekend’. Die kaart laat zien wat je niet kunt kwantificeren, maar wel kunt bemerken. Daarbij definieert Baaijens de term ‘bewoners’ zeer breed: het gaat niet alleen om dieren en planten, maar ook om mensen.

“We leven niet in een geografische coördinaat maar in een landschap dat iets met je doet.”

Deze emotionele belevingskaart komt boven op de cartografische kaart. De kaart kan worden ingezet om het gesprek aan te gaan over die aspecten van het landschap, die mensen belangrijk vinden. Deze aspecten kunnen vervolgens worden meegenomen in besluitvorming. Door de belevingskaart inzichtelijk te maken én het gesprek erover te voeren, wordt ook transparant waarom het ene aspect wel mee mag tellen en waarom andere aspecten niet.

De taal als sturend instrument

Volgens Baaijens stuurt de taal van de energietransitie ook ons denken. De taal van winstmaximalisatie, transitie en gebiedskwaliteit horen bij de instrumentele visie, waarbij wij vinden dat natuur en landschap ons bezit is, dat we ermee kunnen doen wat we willen en dat het vooral éénrichtingsverkeer is.

Echter, er is ook de poëtische taal, die wederkerigheid benoemt, waarin verbinding en beleving centraal staat en waarmee we in contact met onze omgeving staan. Het wordt tijd, aldus Baaijens, om meer oor én oog te hebben voor de emotionele waarde van plekken.

De juridische waarde

Jessica den Outer heeft een achtergrond in internationaal milieurecht en is consultant, schrijfster en spreekster op het gebied van rechten voor de natuur. Haar stelling is dat natuur nu wordt gezien als een 'ding' zonder rechten, ofwel als eigendom van de mens. Den Outer ziet dat graag veranderd. Natuur zou naar haar opvatting een onafhankelijke juridische status met eigen rechtsper-

soonlijkheid moeten krijgen. Maar is dat realistisch? Den Outer stelt dat vrouwen en slaven ook ooit eigendom zijn geweest en dat het destijds ondenkbaar was dat zij rechten zouden krijgen. Dat is toch gebeurd. Dus waarom zou het voor natuur anders zijn?

Rechten omdat je bestaat

Den Outer betoogt dat natuur een intrinsieke waarde heeft, voortkomend uit het feit dat zij bestaat. Vanuit die intrinsieke waarde volgt dat natuur bestaansrecht heeft en dat natuur zichzelf bezit. Logischerwijs betekent dit dat natuur een onafhankelijke status in de maatschappij moet hebben.

In zo'n 25 landen heeft natuur al zekere rechten. In Nieuw-Zeeland hebben een berg, rivier en natuurgebied rechten gekregen vanwege de betekenis ervan voor de inheemse Maori-stam. In Bangladesh hebben rivieren, om religieuze redenen, rechtspersoonlijkheid gekregen. In Ecuador zijn algemene rechten voor de natuur opgenomen in de grondwet: "de natuur in al haar levensvormen heeft het recht om te bestaan, te volharden, vitale cycli in stand te houden en te regenereren".

“Als bedrijven rechten hebben, waarom natuur dan niet?”

Volgens Den Outer moet in Nederland en Europa de natuur ook rechten krijgen. Daarbij gaat het niet alleen om de algemene rechten, zoals in de grondwet van Ecuador is vastgelegd, maar ook om procedurele rechten (bijvoorbeeld dat de natuur voor de rechtbank verschijnt) en materiële en inhoudelijke rechten, zoals het recht op herstel (bijvoorbeeld dat een rivier het recht heeft om vrijelijk te stromen en vrij te zijn van plastic soup).

Voogdijschap voor de natuur

De vraag is hoe de rechten voor natuur kunnen worden gewaarborgd. Dat kan volgens Den Outer door 'voogden' aan te wijzen.

Menselijke vertegenwoordigers, die namens de natuur de rechten kunnen naleven en in staat zijn om vast te stellen of ze ook worden nageleefd. In zekere zin vergelijkbaar met het bestaande systeem van voogden voor kleine kinderen.

Maar wie zijn geschikt als voogden? Treedt de overheid eigenlijk niet al op als voogd voor de natuur?

Den Outer ziet dat de overheid te veel andere belangen heeft om rekening mee te houden. Ze noemt het stikstofbeleid als een voorbeeld waarbij de overheid, ondanks de bestaande natuurbeschermingsregels, onvoldoende rekening houdt met de belangen van de natuur, door voorrang te geven aan economische belangen.

In het buitenland wordt het voogdijschap voor natuur verschillend ingevuld. In Nieuw-Zeeland is een commissie samengesteld uit vertegenwoordigers van de Maori-stam en de regering, terwijl in Ecuador iedereen kan opkomen voor de rechten van de natuur.

In Nederland worden inmiddels eerste stappen gezet op weg naar voogdijschap voor de natuur. Op dit moment wordt onderzoek gedaan naar het oprichten van een onafhankelijke autoriteit voor het Waddengebied. Ook voor de Noordzee, de Maas en Amelisweerd lopen onderzoekstrajecten. Volgens Den Outer worden eerste, veelbelovende stappen gezet. Zo is al onderzoek gedaan naar hoe de bodem een stem kan krijgen: [Hoe de bodem een stem kan krijgen?](#)

Gelijkwaardige rechten

De vraag is of rechten voor natuur juist niet belemmerend werkt voor nieuwe ontwikkelingen. Op dit moment werkt de stikstofcrisis immers ook remmend op economische ontwikkelingen in de bouw, industrie en landbouw.

Den Outer denkt dat het meevalt. In Nieuw-Zeeland wordt in de rivier-met-rechten een dam gebouwd. Dat lijkt lijnrecht in te gaan tegen het recht om vrijelijk te stromen. Maar de voogden van de rivier zijn, na uitvoerig onderzoek over de effecten op de natuur, tot de conclusie gekomen dat de dam er wel kon komen.

Het gaat er volgens Den Outer niet om dat de rechten van natuur altijd voor moeten gaan, maar wél dat de belangen gelijkwaardig wor-

den meegenomen in de besluitvorming. Daarom is het belangrijk dat er onafhankelijke voogden zijn die namens de natuur en voor diens belangen kunnen optreden.

Wat betekenen deze drie perspectieven voor de rol van biodiversiteit in het besluitvormingsproces over zonneweides?

Volgens Den Outer zijn de perspectieven complementair aan elkaar en belichten ze elk een ander aspect van natuur en landschap. Ze benadrukt nogmaals dat rechten voor de natuur een manier is om, als het gaat om bescherming van natuurbelangen, de bestaande wet- en regelgeving nog beter te laten functioneren. Baaijens benadrukt dat het er om gaat dat je samen begrijpt vanuit welk perspectief iemand standpunten inneemt. Door wederzijds begrip -je hoeft het niet met elkaar eens te zijn!- kan een gemeenschappelijke taal worden ontwikkeld, waardoor de verschillende belangen in elk geval ter tafel komen.

Tijdens de interactieve sessie was er consensus over de stelling dat mens en natuur met elkaar verbonden én zelfs van elkaar afhankelijk zijn. Het vraagt om een stevige positie voor natuur en landschap in de energietransitie. Dat kan door de ecologische waarde inzichtelijk te maken, door de emotionele waarde letterlijk op de kaart te zetten,

of door biodiversiteit juridische rechten te geven. Of door alle drie tegelijk.

Een van de aandachtspunten, die dwars door alle perspectieven loopt en die een sleutelrol inneemt, is de relatie van zonneweides met de lokale gemeenschap. Die relatie raakt namelijk aan eigenschap, een natuurlijke en aantrekkelijke leefomgeving en aan de betrokkenheid van omwonenden – en kan daarom een belangrijke rol spelen bij het realiseren van biodiversiteit en zonneweides.

Hoe nu verder?

De centrale boodschap van deze interactieve sessie is dat verandering van perspectief wordt ondersteund door een nieuwe taal.

Door een ander begrippenkader verandert onze perceptie, houding en beleving. Het woord zonneweide roept veelal beelden op aan productievelden met weinig biodiversiteit. Laten we andere benamingen voor biodiverse zonneweides gebruiken. Zo markeren we de nieuwe werkelijkheid!

Samen werken voor energie en biodiversiteit

Deze interactieve bijeenkomst wordt je aangeboden door Energietuinen Nederland, Groen Ontwikkelfonds Brabant en Nationaal Landschap Het Groene Woud als onderdeel van de [Landschapstriënnale 2021](#).

De masterclass is ontwikkeld door:

Sandor Löwik, Brabantse Milieufederatie / Energietuinen NL

Mary Fiers, Groen Ontwikkelfonds Brabant

Elmo Vermijs, kunstenaar en lid van de Turnclub

Energietuinen Nederland is een initiatief van de Natuur en Milieufederaties waarbij natuur-positieve en multifunctionele zonneparken worden gerealiseerd met biodiversiteit, educatie, recreatie en innovatie. www.energietuinen.nl

Groen Ontwikkelfonds Brabant is een bv van de provincie Noord-Brabant en heeft als opdracht het realiseren van 10.000 hectare nieuwe natuur in Brabant. Deze opdracht moet eind 2027 afgerond zijn. Een deel van deze opgave, 2.000 hectare, dient plaats te vinden via een vorm van ondernemen en natuur. Er zijn inmiddels succesvolle voorbeelden van voedselproductie & natuur, recreatie & natuur, zorg & natuur. Ook wordt gewerkt aan pilots van energie & natuur.

www.groenontwikkelfondsbrabant.nl

De Turnclub, een collectief van kunstenaars, creatieve ondernemers, verbinders en veranderders. Middels een frisse blik, doorbreken wij vaste patronen en zetten verbeeldingskracht in voor verandering in de samenleving. www.turnclub.org

Elmo Vermijs reflecteert in zijn werk -op het scheidingsvlak van kunst en landschap- op actuele vraagstukken en zoekt naar nieuwe manieren om ons te verhouden tot de natuurlijke leefomgeving. www.elmovermijns.com

Sprekers

Alex Schotman is verbonden aan de Wageningen Environmental Research waar hij onderzoek doet naar de ontwikkeling van ecologische meerwaarde voor zonneparken. Hij is coördinator biodiversiteit in het Nationaal Consortium Zon in Landschap.

www.zoninlandschap.nl

Arita Baaijens is bioloog, onderzoeker en ontdekkingsreiziger. Zij introduceert innovatieve cartografie en taal om onze relatie met veranderend landschap een nieuwe impuls te geven.

www.aritabaaijens.nl

Jessica den Outer heeft een achtergrond in internationaal milieurecht en is een consultant, schrijfster en spreker op het gebied van rechten voor de natuur. In 2019 werd ze erkend als een 'Earth-centered law' expert door het Harmony with Nature-programma van de Verenigde Naties.

www.jessicadenouter.com

